

Тони Морисон

КОРЕНСКЕ ВЕЗЕ: ПРЕЦИ КАО ТЕМЕЉ

Постоји јаз између јавног и приватног живота, и сматрам да тај јаз и треба да остане јаз. То није проблем, само јаз. Јер, ради се о два режима живљења који постоје да би се међусобно искључивали или потидали. Данас, више него икада, тај јаз треба одржати, будући да друштвена машинерија која је у овој земљи на делу не дозвољава хармонију у животу који садржи обе димензије. Не могу да заборавим причу о Џеферсону (можда је он у питању, можда и није), који је након инаугурације одшетао кући сам. Некада у прошлости уметник је сигурно могао бити истински представник племена ван њега и у њему; сигурно је могао имати и племенски или расни сензибилитет и лични израз тог сензибилитета. Постојали су простори и места у које је неко могао да ступи и да се понаша као појединац у окриљу заједнице. Остаци тога могу се понекад видети у црначким црквама где људи узвикују. Ту се ради о нечијој посве личној жалости и личном изразу исказаним међу људима којима се верује. Исказаним у окриљу заједнице. Без обзира на то што онај који нешто узвикује изводи некакав крајње субјективан ритуал, остали наступају као заједница утолико што пружају заштиту том појединцу. Ту је, дакле, истовремено присутан и јавни и приватни израз. То је немогуће пренети у друге сфере живота. Зато чиним нешто што се намеће само, а то је да се трудим да свој живот склоним од очију јавности колико год је то могуће; то није због тога што ми је живот нарочито занимљив већ је напосто важно да он остане приватан. Тако све што учиним јавно може бити озбиљно.

Аутобиографија је класична форма у афроамеричкој и црној америчкој књижевности, јер писцу пружа прилику да буде представник групе, да каже: „Овај мој један, издвојени, појединачни живот наликује животима других људи из племена; разликује се по овим конкретним појединостима, али је то живот који је у равнотежи, зато што је истовремено индивидуалан и репрезентативан.” Савремена аутобиографија обично каже: „Ево како сам ово превазишао – видите мене – ја сам – сад ћу вам показати како.” То се, рекла бих, коси с појединим одликама црног уметничког израза и деловања.

Ознака „роман” јесте корисна у формалном смислу, будући да ја пишем прозу која је дужа од приповетке. Роман видим као форму која је одувек била у функцији класе или групе која га пише. Историја романа као врсте почиње оног тренутка када се појавила нова класа, средња класа, која ће га читати: то је била уметничка форма која им је требала. Нижим класама у то време романи нису били потребни, јер су већ имале своје уметничке форме: песме, игре, обреде, говоркања, светковине. Аристократији роман није требао јер је имала уметност коју је материјално подржавала, имала је слике са властитим ликом, градила је сопствене куће, старала се да је уметност издваја од остатка света. Међутим, с почетком индустријске револуције,

појавила се нова класа људи који нису били ни сељаци ни аристократе. Опште узев, они нису имали уметничку форму која би им рекла како да се понашају у тој новонасталој ситуацији. Зато су је створили: то је оно што називамо романом нарави, то је уметничка форма створена да би рекла људима нешто што претходно нису знали. Односно, да би им рекла како да се владају у том новом свету, како да разликују добре од злих. Како да ступе у брак. Шта значи живети добро. Шта ће се десити ако се неко одметне од јата. Зато су рана романескна дела попут *Памеле* Самјуела Ричардсона или дела Џејн Остин предочавала друштвена правила и објашњавала шта неко понашање значи, указивала на одметнике, указивала на људе, навике и обичаје који заслужују одобравање. У том погледу они су били дидактичке природе. То је, рекла бих, вероватно разлог зашто роман није био потребан руралним културама. Није им требао зато што је њима било јасно које су им обавезе, где и у коме вреба зло, а где обитава добро.

Међутим, када се село, нижа класа, или како већ било, супротстави средњој класи, урбаном миљеу, вишим класама, они се помало узбуне. Врло дуго је уметничка форма којој су се црнци окретали тражећи исцељење била музика. Та музика није више искључиво наша; немамо на њу ексклузивна права. Њу певају и слушају и други; њен призвук сада садржи сва савремена музика. Њено место зато мора да заузме нека друга форма, и мени се чини да, када се ради о Афроамериканцима, роман данас одговара на потребе на које раније није одговарао – а његова улога у том погледу прати функцију коју роман има увек и свуда. Ту где данас живимо, те се приче више не могу чути; родитељи више не седе у кругу и не преносе деци оне класичне, митолошке, архетипске приповести какве смо ми давних година слушали. Али нова сазнања се морају делити, а за то постоји неколико канала. Један од њих је роман. На роман гледам као на средство које испуњава конкретне и веома важне функције – једна од њих је ово што сам управо описала.

Роман треба да одише лепотом, да буде моћан, али треба и да *делује*. Треба у себи да садржи нешто што нуди проsvетљење; нешто што отвара врата и открива пут којим треба ићи. Нешто што показује где су трвења, где су проблеми. Он не мора да понуди решења за те проблеме, јер роман није студија случаја, а није ни рецепт. Постоје елементи које се трудим да укључим у своју прозу, а који су директно и промишљено повезани с оним што сматрам кључним карактеристикама црначке уметности, ма где она настајала. Једна од тих карактеристика јесте то што црначка књижевност успева да истовремено буде и штампана и усмена: да обједини та два аспекта тако да се приче које приповеда могу, наравно, читати у себи, али потребно је да их можемо и чути. Она треба свесно да тежи томе да читаоца наведе да устане, да га натера да осети неку дубоку емоцију исто онако како црни проповедник тражи од своје пастве да проговори, да му се придружи у проповеди, да се понаша на одређен начин, да устане и крене да лије сузе и запознаје и да се препусти и нешто измени и промени – да допринесе проповеди коју слуша. Као што музика коју ствара музичар добија нову димензију кад постоји реакција публике. С друге стране, у књизи коју ћемо, на крају крајева, затворити – мени је прилично важно да и у њој покушам да створим ту везу, да покушам да омогућим исто то. А пошто ми на располагању стоје само слова и понешто знакова интерпункције, морам да створим просторе где ће читалац моћи да учествује. Зато што нема ничег

важнијег од те афективне, партиципаторне везе између уметника или говорника и публице, као и у другим уметничким формама које сам споменула.

Створити привид да је приповест усмена, завојита, изговорена, да не изискује никакав напор – навести читаоца да наратора *осећи*, а да га при томе не *прејозна*, да га не чује како лута, навести читаоца да учествује у стварању књиге *са* аутором – управо то је од суштинске важности. Оно што је изостављено подједнако је важно као оно што јесте ту. Описати еротске сцене тако да не буду стерилне, али ни експлицитне – како би читалац могао у сцену да унесе властиту сензуалност и да тако у њој учествује на веома интиман начин. И да је тако доживи као своју. Написати дијалог тако да се може чути. Тако да нема прилога који га описују: „гласно”, „тихо”, „рече он претећи”. Претња треба да се чује у самој реченици. Користити хор, чак и у формалном смислу. Дословно присуство хора. Под тиме мислим на заједницу или читалаштво, који коментаришу радњу док се она одвија.

*Чини ми се да је најбоља
уметност она која има
јолићичку димензију, а
уметник треба да ствара
иако да она у исти мах буде
невосмислено јолићичка
и неуништиво леја.*

У мојим књигама се идентитет хора мењао, али је хорска нота одувек присутна, у виду наратора у првом лицу у *Најлављем оку*, града који у Сули има функцију једног од јунака, кварта и заједнице која му одговара у подељеном граду у *Соломону*. Најдаље сам ишла у роману *Tar Baby*, где читава природа мисли и осећа и посматра и реагује пратећи радњу, чиме постаје део приче: дрвеће болује, рибе страхују, облаци извештавају, пчеле су у паници. То су покушаји да у традицио-

налну форму романа уведем елементе који су необични, нетипични за роман – тако да он, како ми се бар чини, постаје црначки, будући да користи елементе црначке уметности. При томе не желим да кажем да неке од ових стратегија нису већ коришћене, и у неким другим романима пре мојих и у неким другачијим контекстима – само наводим зашто их ја користим. Употребљавам их најбоље што умем. То су само неки примери; волела бих да се може наћи начин да се о таквим стварима пише у критици. Моје разочарање појединим критичким читањима мојих дела суштински нема никакве везе с одобравањем. Оно има везе с дискурсом који се користи да се ове ствари опишу. Не допада ми се кад прочитам како неко куди или хвали моје књиге ако је покуда или похвала заснована на критеријумима преузетим из неких других парадигми. Много бих више волела да критика или похвала буду упућене на основу тога да ли је роман успео према мерилима културе у чијим оквирима пишем.

Црначком књижевношћу не сматрам напросто књиге које су *писали* црни писци, нити је то напросто књижевност о црнцима, а није ни књижевност која користи одређени начин говора у којем се изоставља *и* на крају речи. То је књижевност у којој има нешто веома посебно и веома препознатљиво, а у свом писању тежим да *пронађем* тај неухватљиви, али препознатљиви стил. Радује ме када ми се чини да сам успела да му се приближим; очајавам када ми делује да ми он измиче.

[Било је тренутака када сам успела.] Успела сам на неколико различитих места и тада сам знала да је израз баш онакав какав треба да буде. У већем делу *Соломонове њесме*, због начина на који је роман конструисан и због тона који ми је омогућио да објединим прихватање натприродног и чврсту везу са стварним светом, а да ни једном ни другом не дам приоритет. То је тон који упућује на одређену космологију, на начин на који црнци посматрају свет. Ми смо веома практични, веома приземљени, па и промућурни људи. Али у средишту те практичности стоји прихватање нечега што би се вероватно могло назвати сујеверјем и магијом, а што је само други начин да се ствари спознају. Но, спајање та два света нуди већи, а не мањи број могућности. Неке од тих ствари спадају у „одбачено знање” које црнци поседују; одбачено само зато што су црнци одбачени и пре него што је оно што знају „одбачено”. А и зато што је тежња за друштвеном мобилношћу значила да је потребно што више се дистанцирати од те врсте знања. Такво знање заузима веома значајно место у мојим делима.

Већ сам рекла понешто о функцији романа у претходним пасусима, а дотакла сам се и неких других одлика [или препознатљивих елемената афроамеричког писма], међу којима је оралност, али и учешће читаоца и хора. Једино што бих томе додала јесте присуство предака; чини ми се да је занимљиво сагледавати црначку књижевност на основу тога како писац третира присуство предака. Другим речима, присуство деде као код Ралфа Елисона, или баке као код Тони Кејд Бамбаре, или исцелитеља као код Бамбаре или Хенрија Думаса. Увек је присутан неко од старих. И ти преци нису само родитељи, то су некакви безвремени људи чији је однос према ликовима добронамеран, инструктиван и заштитнички, и они су извор одређене врсте мудрости.

Мене занима како црни писци приступају тој фигури. Неки од њих, Ричард Рајт рецимо, са прецима су имали великих потешкоћа. Код неких, на пример Џејмса Болдвина, присуство или одсуство претка изазивало је узбуну и тескобу. Оно што примећујем читајући неке примере савремене прозе јесте да присуство или одсуство такве фигуре одређује успех ликова или њихову срећу, без обзира на то да ли је радња смештена у град или на село. Одсуство претка је оно што је у делу извор страха, извор претње, узрок огромног уништења и пометње. Примећујем и да је утеха ту, али да не потиче од препуштања контемплацији у некој мирној природној оазису, као што је то случај у бројним примерима из белачке књижевности главног тока, нити она проистиче из виђења града као некаквог места посрнућа. Било да се лик налази у Харлему или у Арканзасу, та тачка је ту, безвременост је ту, та особа која представља претке. И чини се да је то једна од занимљивих одлика које се могу издвојити као константа у црначкој или афроамеричкој уметности, уз још неке које сам већ поменула: свесни напор који уметник улаже не би ли добио телесни, емоционални и интелектуални одговор у комуникацији са публиком.

Занимљив је и однос који према уметницима имају људи у чије име ти уметници проговарају. Тачније, према уметнику који је један од њих, чији глас није издвојени, засебни глас неке сасвим другачије особе која говори из неке привилеговане позиције већ глас који у нарацији припада имплицитном првом лицу множине. То уме да уздрма људе и критичаре који уметника виде као некакво узвишено

биће. Уздрма их зато што мисле да је то оно што уметник представља – некога ко је увек у сукобу са властитим друштвом, и те се разлике могу видети у начину на који се књижевност тумачи. Да ли Сулу заједница подржава или не зависи од тога како гледате на ово питање. Знам да неки читаоци мисле да је Сулу заједница уништила. Моје је пак виђење да не постоји ниједно друго место где би она могла да преживи. Свако друго место би је уништило; једино јој је у том контексту било дозвољено да „бивствује”, и нико је није каменовоао или убио или је избацио. Осим тога, тешко је препознати ко од ликова на крају бива награђен ако то не посматрате са таквог становишта. Када се јунак врати своме јату – када се врати у племе – поједини бели критичари то виде као пораз, други то виде као тријумф, и у томе се огледају различити циљеви уметности.

У Соломоновој џесми представница предака је Пилат. Узрок несреће која сналази Агару [најмлађу од три жене у том домаћинству] јесте у њеној великој удаљености од искустава властитих предака. Пилат у себи носи преко десет година блиских, подржавајућих веза са два мушка лика – оцем и братом. Та блискост и подршка остале су у њој, због њих је она тако силна и пуна љубави, то је зато што је искусила такве везе са другима. Њена ћерка Реба доживела је то у мањој мери и с мушкарцима се повезивала врло површно. Ребина ћерка је у детињству имала још слабије везе с мушким рођацима, па тај генерацијски след заправо указује на слабљење њихових снага услед недостатка мушкараца који би им у животу били извор подршке. Пилат је круна таквих веза: она је оличење најбољих женских и најбољих мушких особина, али та равнотежа бива нарушена ако се не негује, ако се на њу не ослања, ако се не реплицира. То је слабост које се морамо чувати у будућности – жена која репродукује жену, која опет репродукује жену. Знате да има много њих који говоре о положају који заузимају мушкарци као нечему што је од највеће важности, али заправо се ради о томе да је потребно да одржимо везу са прецима, јер нас неки другачији пут води у пропаст.

Основна идеја коју носе моје књиге јесте да је то *наш* посао. Кад убијете претка, убили сте себе. Желим да укажем на ту опасност, да покажем како они који се ослањају искључиво на себе не прођу увек добро уколико не постоји свесна веза са прошлешћу. Да кажем, гледајте – ево шта ће се десити.

Немам много шта да додам о томе [о потреби да се развије препознатљив црни феминистички оквир критичког читања], само ћу рећи да мислим да то са собом носи више опасности него благодети, јер су сваки критички приступ и свако тумачење који искључују мушкарце једнако ограничени као критички приступ црначкој књижевности који искључује жене. За критичаре, одређени оквир тумачења има некакву сврху. Они воле да говоре о оквирима и струјама и сличним стварима, па је можда њима то од неке користи, али ја бих рекла да се ту крију одређене опасности и по њих.

Ако пишем роман (или било шта друго) и при томе не пишем о племену или о заједници или члановима те заједнице, ја онда не пишем ни о чему. Немам жељу да се препуштам некаквим личним, затвореним изливима сопствене имагинације који испуњавају једино обавезу према мојим властитим сновима – другим речима, да, дело мора да буде политичко. То мора бити оно што га покреће. Ово је данас у

критичким круговима погрдан термин: ако је уметничко дело настало под утицајем неког политичког става, постоји доживљај да је оно на неки начин мањкаво. Мој је утисак потпуно супротан: мањкаво је ако тога уопште нема.

Проблем настаје када се тирада потура као уметност. Чини ми се да је најбоља уметност она која има политичку димензију, а уметник треба да ствара тако да она у исти мах буде недвосмислено политичка и неуништиво лепа.

(С енілескої ђревела Викџорија Кромбхоли)